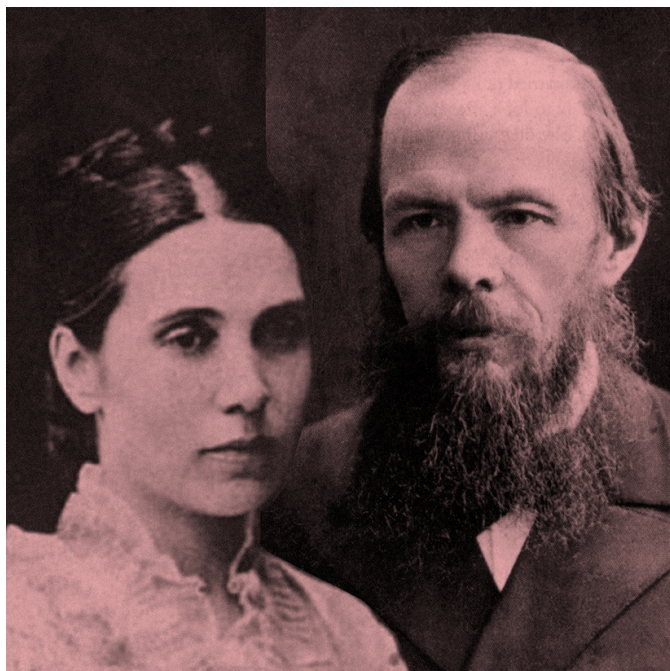

Continuăm seria textelor comemorative pe care am început să le propunem cititorilor noștri în preajma bicentenarului nașterii lui Dostoievski (30 octombrie s.v.). Scria undeva autorul nostru: „Am avut odată chiar un prieten. Dar de-acum eram despot în suflet; voiam să am o putere nelimitată asupra sufletului lui; voiam să-i insuflu disprețul față de mediul înconjurător; i-am pretins s-o rupă, arrogant și definitiv, cu acest mediu. L-am speriat cu prietenia mea pătimasă; îl făceam să plângă, să se cutremure de convulsii; avea un suflet naiv, care se dăruia cu ușurință; dar după ce mi s-a dăruit cu totul, am ajuns imediat să-l urăsc și l-am respins ca și cum n-aș fi avut nevoie de el decât ca să repurtez victoria asupra lui, decât ca să mi-l fac vasal.”

(„Însemnări din subterană”, 1864; trad. E. Iordache). Biograful Joseph Frank crede că pasajul reflectă eșecul unei “prietenii schilleriene” din tinerețea autorului. Ca mai toți literații vremii, el fusese hrănit încă din copilărie cu lecturi și idealuri romantice. Tema de o viață a lui Dostoievski a rămas reconcilierea influențelor romantice cu Viețile Sfinților - tendințe care își disputau inima sa și pe cea a Mamei Rusii. Cuadratura cercului? Leontiev și-a atras mânia veșnică a hiliaștilor din toate bisericile pentru a fi sugerat mai puțin decât atât, dar întrebarea fecundă poate fi mai importantă decât răspunsul... Oricum, înlocuiți relația de prietenie cu cea filială în problema de mai sus, pentru a regăsi intriga Adolescentului și pe cea a Fraților Karamazov. Înlocuiți-o cu relația soț-soție, pentru a ajunge în pragul povestirii de astăzi - poate cea mai dureroasă dramă de pe frontul dostoievskian introspectiv. Introducerea noastră se poate termina aici. Ceea ce urmează este doar reluarea aceleiași idei într-un context mai larg, sperăm de folos pentru aflarea punctului în care ne găsim, pe harta preocupărilor lui Dostoievski.

Pentru omul nou, instituțiile proiectate din fotoliu de „demoni inteligenți” (Kant) transmută viciile private în bunuri publice, prin magia mâinii invizibile. Planul B este ceea ce Dostoievski numea „mușuroiul” (înregimentarea colectivistă, acum și în versiune digitală). Planul C, un fel de salt evolutiv de sinteză, este abolirea omului și înlocuirea sa cu robotul [transumanist](#). Șigaliov și Marele Inchizitor converg în această direcție. Există însă și ideea mai veche că „exteriorul este oglinda interiorului”. Din această perspectivă, viața cetății reflectă viața micilor comunități, începând cu familia. Însă atât cetatea cât și căminul reflectă dispoziția sufletului: simfonia și echilibrul, sau disonanța și dezechilibrul puterilor sufletești. Întregul are rădăcini în fiecare suflet și este organic legat de ansamblul lor. „Toți suntem vinovați pentru toți.” Dar frumosul și armonia interioare sunt ziditoare, deopotrivă pentru sine și aproape. Ele sunt adesea contagioase. Opera lui Dostoievski ni se pare că ilustrează o asemenea perspectivă și o rafinează, în căutarea deplinătății. În lumea sa, frumosul ziditor capătă tot mai distinct savoarea dragostei împreună pătimitoare a lui Hristos. Din ea se împărtășesc, pentru a-i împărtăși la rândul lor pe alții, Sonia, Prințul Mișkin, sau Aleoșa Karamazov. („Să vă iubiți unul pe altul așa precum eu v-am iubit pe voi.” Se poate proba din acest unghi și importanța unor personaje cu rol aparent mic, uneori aproape neobservate.) De altă parte, conflictele văzute sunt ecourile războaielor nevăzute, din cetatea sufletului. Sfârtecarea interioară a lumii și a personajelor sale, Dostoievski o vede, în general, ieșită din ispitele unui idealism sentimental și romantic, „schillerian”. Nu fără merite la tineri, dar încă facil și ușor de ofensat „de moarte”. (Scara nevoițelor formative liber asumate, care ar evita aceste capcane, lipsește. Este înlocuită tacit cu penalismul apusean, ca în cazul lui Ivan Karamazov. El duce la disperare și revoltă oarbă, am putea spune, căutând să sintetizăm pe Dostoievski cu Leontiev, pe linia neîntrecutului tâlcuitor al laturii practice a celui dintâi, Mitropolitului Antonie Hrapovițki, din mâinile căruia a primit ultima cuminecătură cel din urmă.) Idealistul dezabuzat sfârșește adesea în căutare egocentrică de „satisfacție”, în cele din urmă distructivă și autodistructivă. Egoismul criminal, cuibărit uneori sub idealuri filantropice, este, la rândul său, contagios. Capcana se închide și mizeria naturii umane căzute atinge culmea tocmai în relațiile dintre cei apropiați. (Ca unul cu greu izbăvit de ea, Dostoievski nu se scârbește, ci plânge împreună cu victimele.) Minciuna nu se dezvăluie de fapt cel mai dureros în „politica mare” din Demonii, ci în reacțiile imediate cu cei pe care „în alt film” am fi putut să-i iubim și să-i zidim cel mai ușor, zidindu-ne pe noi înșine. Prieteni, părinți și copii, soți și soții. Fiecare suntem întrucântva purtători ai acestei înșelări contagioase „Trichinele” din visul final al lui Raskolnikov se manifestă începând de acasă... Minciuna interioară și implicațiile ei alcătuiesc ceea ce în lumea lui Dostoievski se numește „subterană”. Povestirea care urmează pornește de la scena unei sinucideri reale, care l-a impresionat pe autor. Ea ar putea fi, spuneam, cea mai completă și mai dramatică ilustrare dostoievskiană a prăbușirii sufletești și familiale în subterană. În continuarea seriei noastre comemorative vom încerca să ilustrăm, în contrapunct, contribuția autorului nostru la ieșirea din subterană. După diagnostic, terapia.

(S.T.V.)

F.M. Dostoievski

Din din Jurnalul unui scriitor (noiembrie, 1876)

Traducere de Leonida Teodorescu (*)

SFIOASA (Povestire fantastică)

Capitolul I

Din partea autorului.

Cer scuze cititorilor mei că de data aceasta în locul Jurnalului în forma lui obișnuită nu dau decât o povestire. Dar am fost într-adevăr ocupat cu povestirea asta cea mai mare parte lunii. În orice caz, rog cititorul să fie îngăduitor.

Acum despre povestire. Am denumit-o fantastică, deși eu însumi o socotesc reală în gradul cel mai înalt. Fantasticul, însă, există cu adevărat aici – e în forma însăși a povestirii, ceea ce și găsesc necesar să explic în prealabil.

Toată problema constă în faptul că nu e nici povestire și nici jurnal. Închipuiți-vă un soț, în casa căruia, pe masă, se află soția lui, o sinucigașă, care, cu câteva ceasuri în urmă, s-a aruncat pe fereastră. El e tulburat și n-a apucat încă să-și adune gândurile. Umblă prin camere și caută să înțeleagă cele întâmplate, „să-și pună gândurile la punct”...Și mai e și un ipohondru înrăit, din cei care vorbesc de unul singur. Ei și vorbește de unul singur, își povestește întâmplarea, caută să și-o clarifice. În ciuda unei consecvențe aparente, se contrazice de câteva ori și ca logică și

ca sentimente. Se justifică, o acuză, lansează în explicații lipsite de noimă; aici dai și de o gândire și de o simțire grosolană, dar și de un sentiment profund. Puțin câte puțin, își clarifică cele întâmplare și-și „pune gândurile la punct.” Un șir de amintiri stârnite de el îl conduc, în fine, la adevăr și adevărul îi înalță irezistibil gândirea și simțirea. Spre sfârșit se schimbă chiar și tonul povestirii, în raport cu începutul ei haotic. Adevărul i se relevă nefericitului destul de clar și de conturat, cel puțin pentru el însuși.

Asta e tema. Evident, procesul povestirii durează câteva ceasuri cu pauze și intermitențe și într-o formă incoerentă: ba vorbește de unul singur, ba se adresează parcă unui ascultător nevăzut, un fel de judecător. Dar așa se întâmplă întotdeauna în realitate. Dacă un stenograf ar fi putut să-l ascute și să-l înregistreze, ar fi ieșit ceva mai primitiv, mai nefinisat decât la mine, dar, după câte mi se pare, ordinea psihologică ar fi rămas aceeași. Ei bine, această ipoteză a stenografului (după care aș fi prelucrat cele înregistrate) constituie tocmai ceea ce numesc eu fantastic în povestirea asta. În parte, însă, lucruri asemănătoare au mai fost admise în artă. Victor Hugo, de pildă, în capodopera sa *Ultima zi a unui condamnat la moarte*, a utilizat aproape același procedeu și, deși n-a vorbit de stenograf, a admis un lucru și mai neverosimil, presupunând că un condamnat la moarte poate (și are și timp) să-și scrie jurnalul nu numai în cea din urmă zi a vieții, dar chiar și în cel din urmă ceas și, literalmente, chiar și în cel din urmă minut. Dacă, însă, nu și-ar fi permis această fantezie, n-ar fi existat nici opera – cea mai reală și cea mai adevărată dintre toate pe care le-a scris.

I. Cine am fost eu și cine a fost ea.

Ei. Da, cât mai e aici – totul mai e încă în regulă, mai mă apropii și mă uit la ea într-una; dar mâine au s-o ducă și cum am să rămân de unul singur? Ea e acum în sală, pe masă – s-au pus două mese de joc cap la cap, iar coșciugul o să-l aducă mâine, unul alb, din mesteacăn alb, dar nu asta am vrut să zic... Tot umblu și umblu și vreau să-mi clarific asta. Uite că s-au scurs șase ceasuri de când tot vreau să mă dumiresc și tot nu apuc să-mi adun gândurile. Asta e că eu tot umblu și umblu și umblu... Uite cum a fost. O să povestesc pur și simplu în ordine. (Ordine!) Eu nu sunt scriitor, domnilor, vă dați seama de asta, ei și?

— Am să vă povestesc așa cum înțeleg eu. Asta mă și îngrozește, că înțeleg totul!

Dacă vreți să știți, adică dacă e s-o luăm chiar de la început, ea venea la mine pur și simplu să-și amanezeze lucrurile ca să-și poată plăti anunțurile din [ziarul] *Golos* – că, uite, așa și așa, că e guvernantă, că e gata să plece și în provincie și să dea și lecții la domiciliu etc. Etc. Asta a

fost chiar la început și sigur că n-am deosebit-o de altele: venea și ea ca toți ceilalți, mă rog și așa mai departe. Pe urmă am început s-o deosebesc. Era așa, blonduță, destul de înaltă, cu mine a fost întotdeauna stângace, de parcă, se fâstăcea (cred că era la fel cu toți străinii și, sigur, pentru ea era tot aia, că eram eu, că era altul, vreau să spun dacă e să mă iei ca om și nu ca zălogar). Cum își lua banii, se întorcea imediat și pleca. Și totul pe tăcute. Alții se tot ceartă, se roagă, se târguiesc ca să le dai mai mult, ea nu, ce-i dai... Cred că mă cam încurc... Da, în primul rând și mai întâi de toate m-au uimit lucrurile ei: niște-cercei de argint, auriți, un medalion prăpădit, lucruri de trei parale. Știa și singură că nu fac doi bani, dar vedeam pe fața ei că pentru ea au o mare valoare și, într-adevăr, asta e tot ce i-a rămas de pe urma părinților, am aflat-o mai târziu. O singură dată mi-am permis să zâmbesc ironic de lucrurile ei. Adică, vedeți dumneavoastră, nu-mi permit asta niciodată, cu clienții am un ton de gentleman: vorbe puține, politete și severitate. „Severitate, severitate, severitate”... Dar ea și-a permis să aducă niște rămășițe (chiar așa) dintr-o scurtă veche de iepure, nu m-am abținut și i-am zis ceva, un fel de spirit. Maică, ce s-a aprins. Avea niște ochi albaștri, mari, gânditori. Dar cum s-a mai aprins! N-a zis nici o vorbă, și-a luat „rămășițele” și s-a dus. Ei, atunci am remarcat-o pentru prima, dată într-un mod special și m-am și gândit la ea în sensul ăsta, adică tot în mod special. Da, mi-amintesc încă o impresie, adică, dacă vreți, pe cea mai importantă, o sinteză a tuturor: că e teribil de tânără, atât de tânără, de parcă ar avea paispe ani. Și totuși pe atunci nu mai avea decât trei luni și împlinea șaispe ani. Dar nu asta am vrut să spun și nu asta era sinteza. A doua zi a venit din nou. Am aflat mai târziu că a fost cu scurta și la Dobronravov și la Moser, dar ăia în afară de aur nu primesc nimic și nici n-au stat de vorbă. Eu, însă, am primit odată o camee de la ea (una prăpădită) și, după ce m-am gândit, cât m-am gândit, m-a cuprins mirarea: în afară de aur și de argint nu primesc nici eu nimic, iar de la ea am luat o camee. ăsta a fost cel de al doilea gând despre ea, o țin bine minte.

De data asta, adică după ce a fost la Moser, mi-a adus un țigaret de chihlimbar – o chestie așa și așa, de amator, n-are nici o circulație la noi, că la noi ori e aur, ori nimic. Și fiindcă veni după revolta de ieri, am primit-o cu severitate. Când sunt sever, sunt rece. Totuși când i-am dat cele două ruble, n-am putut să mă abțin și i-am zis, chipurile, puțin enervat: „o fac numai pentru dumneata, Moser n-o să-ți ia obiectul”... Cuvântul pentru dumneata l-am subliniat în mod special și într-un sens anume. Eram furios. Ea s-a aprins din nou, când îi ziceam asta: pentru dumneata, dar n-a scos o vorbă, n-a aruncat banii, i-a luat – eh, săracie, săracie! Dar cum s-a mai aprins! Mi-am dat seama c-am înțepat-o. Iar după ce-a ieșit, îmi pun deodată o întrebare: „Și chiar face triumful ăsta două ruble?” He-he-he? Țin minte că mi-am pus întrebarea asta exact de două ori: „Chiar face? Chiar face?” Și, râzând, mi-am răspuns într-un sens pozitiv. Tare m-am mai înveselit atunci. Dar nu era un sentiment rău: am făcut-o gândit, cu intenție, am vrut s-o încerc, că au început niște gânduri despre ea. Asta a fost cel de al treilea gând special despre ea.

Ei și de atunci a început totul. Se înțelege că am căutat să aflu pe căi ocolite toate împrejurările și am așteptat-o cu o mare nerăbdare.

— Că am presimțit că o să vină repede. Cum veni, începui o discuție amabilă cu o politeță neobișnuită. Că sunt și eu bine educat și am maniere. Hm. Atunci mi-am dat seama că e bună și sfioasă. Țștia bunii și sfioșii nu rezistă prea mult și deși nu ți se dezvăluie cine știe ce, nu se pricep să scape de discuție: răspund scurt, dar răspund și cu cât mergi mai departe, îți răspund mai mult, numai să nu obosești, dacă ăi nevoie de asta. Sigur că nu mi-am explicat nimic atunci. Despre Golos și despre celelalte am aflat mai târziu. Pe atunci își publica anunțurile cu ultimii ei bani, la început, sigur, o lua mai de sus „cică o guvernantă, acceptă și provincia, condițiile să fie trimise în plic” și pe urmă: „accept orice, să dau lecții, să fiu și domnișoară de companie, să am grijă și de gospodărie și de o bolnavă, mă pricep și la cusut” etc. etc, mă rog, lucruri cunoscute! Sigur la toate astea se adăugau fel de fel de abțibilduri, iar la urmă de tot, când treaba a devenit disperată, a fost de acord să fie și „fără salariu, numai pentru pâine”... Ei, nu, nu și-a găsit slujbă! Mi-am zis atunci s-o mai încerc pentru ultima dată: iau Golosul de azi și-i arăt un anunț: „Persoană tânără, orfană, caut loc de guvernantă la copii mici, de preferință la un văduv. Pot să ajut și la gospodărie”.

— Vezi, asta a apărut dimineața, iar până seara sunt sigur că și-a găsit slujbă. Așa trebuie să scrii anunțurile!

Iar s-a aprins, i-au scăpărat ochii, mi-a întors spatele și a plecat imediat. Mi-a plăcut foarte mult. Dar eram sigur pe atunci și nu-mi era frică de nimic: n-o să-i primească nimeni țigarele. Și ea nu mai avea nici țigarele. Așa a și fost, vine după două zile, palida, emoționată – mi-am dat seama că i s-a întâmplat ceva acasă și chiar că i s-a întâmplat. O să spun imediat ce i s-a întâmplat, acum vreau numai să-mi aduc aminte ce grozav am fost atunci și cum am crescut în ochii ei. Chestia a fost, că ea a adus icoana aceea (s-a hotărât s-o aducă)... Ah, vă rog să mă ascultați! Vă rog, să mă ascultați! Atunci, de fapt, începuse, că eu tot o încurcam... Chestia e că vreau să-mi amintesc totul, orice mărunțiș, orice punctișor. Tot vreau să-mi adun gândurile și nu pot, iar punctele astea, punctele...

Icoana Maicii Domnului. Maica Domnului cu pruncul. O icoană de casă, de familie, veche, cu ferecătură din argint aurit – face, ei, vreo șase ruble face. Văd că ține mult la icoană, o depune toată, fără să-i scoată ferecătură. Îi zic: mai bine ai scoate ferecătură, iar icoana s-o iei cu dumneata, totuși e icoană, parcă n-ar merge.

— De ce, n-aveți voie?

— Ei nu, nu că n-avem voie, dar poate că dumneata...

— Ei, bine, scoate-o.

— Știi ce. N-am s-o scot, am să pun icoana acolo, în dulăpior, îi spusei, după ce mă gândii puțin – împreună cu celelalte icoane, sub candelă (de când am deschis casa de amanet, candela o aveam mereu aprinsă) și-o să-ți dau pur și simplu zece ruble.

— N-am nevoie de zece, dă-mi cinci, am s-o răscumpăr neapărat.

— Zici că zece nu vrei? Icoana face zece ruble, adăugai eu, după ce am văzut că iar i s-au aprins ochișorii. N-a zis nimic. I-am adus cinci ruble.

— Nu trebuie să disprețuiești pe nimeni, am fost și eu strâns cu ușa și mai rău încă și dacă acum mă vezi că mă ocup cu asta... După toate alea pe care le-am pățit...

— Te răzbuni pe societate? Da? M-a întrerupt ea deodată cu un zâmbet destul de caustic, în care era, de altfel, multă nevinovăție (vreau să spun, ceva general, pentru că pe atunci nu mă deosebeam în ochii ei de fel de ceilalți, așa că a spus-o aproape cu blândețe). Aha! Mă gândii eu, de-astea-mi ești. Îți scoți ghearele, ești cu tendința asta nouă.

— Vezi, îi răspund eu imediat, mai în glumă, mai misterios: "Sunt parte din cea parte a întregului, ce răul vrea, dar face binele..."

M-a privit repede și cu multă curiozitate, cu o curiozitate în bună măsură copilărească:

— Stai puțin... Ce idee e asta? De unde e? Am auzit-o undeva...

— Nu-ți bate capul, așa i se prezintă Mefisto lui Faust. Ai citit Faust?

— Nu... Nu prea atent.

— Adică, nu l-ai citit de loc. Trebuie să-l citești. Văd pe buzele dumitale o cută ironică. Te rog să nu crezi că am chiar atât de puțin gust, ca să mă recomand în chip de Mefisto, ca să-mi ascund rolul meu de zălogar. Zălogarul e zălogar. Cunoaștem.

— Ești un om cam ciudat... N-am vrut de loc să spun ceva, care...

Ar fi vrut să spună: Nu m-am așteptat să fii un om cultivat, dar n-a spus, eu, însă, știam că ea la asta s-a gândit; teribil i-am mai plăcut.

— Vezi, îi remarcă eu, în orice domeniu se pot face lucruri bune. Nu vorbesc, desigur, despre mine, să zicem că eu în afară de alea rele nu mai fac nimic, dar...

— Sigur, lucrurile bune le poți face în orice loc, zise ea, privindu-mă repede și pătrunzător. „Chiar în orice loc”, adăuga ea brusc.

O, mi le amintesc pe toate, toate clipele astea! Vreau să mai adaug că atunci când tineretul ăsta, tineretul ăsta adorabil, vrea să spună ceva inteligent și pătrunzător, pe figura lui apare prea clar și naiv că, „uite-ți zic acum ceva inteligent și pătrunzător” și asta nu din orgoliu, cum se întâmplă cu alde noi, dar vezi că ea însăși apreciază teribil toate astea și crede în ele și le respectă și gândește că toată lumea le respectă exact cum le respectă și ea. O sinceritate! Cu asta și câștigă. Și cât farmec aveau toate astea la ea!

Țin minte, n-am uitat nimic! Cum ieși, mă hotărâi imediat, în aceeași zi m-am dus să fac ultimele cercetări și am aflat tot restul de dedesubturi despre ea, dedesubturi, zic, că pe celelalte le

știam pe toate de la Lukeria, care lucra atunci la ei și pe oare o iscodisem cu câteva zile în urmă. Dedesubturile astea erau atât de îngrozitoare, că nu pricep cum mai putea să râdă, cum a făcut-o acum și să se intereseze de cuvintele lui Mefisto, când trăia în halul ăsta. Tinerețea! Chiar așa mă gândii atunci la ea, cu mândrie și bucurie, pentru că e și ceva generos aici: că, uite, mă aflu pe marginea prăpastiei, dar cuvintele marelui Goethe tot strălucesc. Tineretul e întotdeauna generos, chiar dacă o ia razna. Vreau să spun, că nu vorbesc despre ea, nu numai despre ea. Și principalul e că mă și uitam pe atunci la ea, de parcă ar fi fost a mea și nu mă îndoiam de puterea mea. Știți, e un gând teribil de voluptos, când nu te mai îndoiești, adică.

Dar nu știu ce-i cu mine. Dacă o țin așa, când le mai adun pe toate? Mai repede, mai repede – nu e vorba de asta, Dumnezeuule!

II. Cererea în căsătorie.

„Dedesubturile” pe care le-am aflat despre ea, am să le explic într-un cuvânt: tatăl și mama ei muriseră de mult, cu vreo trei ani înainte, iar ea a rămas la niște mătuși aiurite. Adică, dacă zici că-s aiurite, n-ai zis nimic. O mătușă e văduvă, cu o mulțime de copii, șase, cealaltă a rămas fată bătrână, rea. Amândouă-s rele. Tatăl ei fusese funcționar, dar dintre cei mărunți, nobil, dar cu titlul netransmisibil; într-un cuvânt – totul îmi venea la socoteală. Veneam ca dintr-o societate înaltă: oricum eram căpitan în retragere al unui regiment strălucit, nobil prin origine, un om independent etc. Iar că aveam o casă de credit, mătușile nu puteau să se uita la asta decât cu respect. La mătuși a trăit timp de trei ani ca o sclavă și totuși și-a dat examenul undeva – a reușit s-o facă, s-a smuls din truda zilnică și nemiloasă și înseamnă și asta ceva în tendința ei spre elevație și noblețe! Eu de ce voiam să mă însor? Dar mă doare-n cot de mine, despre asta mai târziu... Despre asta e vorba?! Pe copiii mătușii îi învăța carte, cosea rufăria și pe urmă nu numai atât, dar, bolnavă de piept, mai spăla și dușumelele. Și o băteau, uite-așa, și-i scoteau ochii pentru o bucățică de pâine. Și până la urmă au vrut s-o și vândă. Ptiu, săr peste murdăria detaliilor. Pe urmă mi-a povestit ea totul în amănunt. Toate astea le-a urmărit timp de un an de zile un negustor vecin, unul gras, nu era un negustor oarecare – avea două prăvălii de coloniale; două neveste a și apucat să vâre în mormânt și acum o căuta pe a treia și uite-așa a dat peste ea: „Liniștită e, în sărăcie a trăit, că eu pentru orfani mă însor”... Chiar avea orfani. A cerut-o de nevestă, a început să discute cu mătușile și mai avea și cincizeci de ani; a apucat-o groaza. Atunci începu să vină la mine pentru anunțurile din Golos. La urmă, le-a rugat pe mătuși să-i lase măcar un pic de timp ca să se gândească. I-au dat timpul ăla, dar atât. Și-au început s-o mănânce. „Nici noi nu știm ce să băgăm în burtă și mai avem și o gură-n plus”... Toate astea le și aflasem și în ziua aceea, după discuția de dimineață, m-am și hotărât. De cu seară venise negustorul, adusese de la prăvălie un funt de bomboane de o jumătate de rublă; ea ședea cu el, iar eu am chemat-o din bucătărie pe Lukeria și i-am zis să se ducă la ea și să-i spună încet că sunt la poartă și vreau să-i spun ceva care nu suferă nici o amânare. Am rămas mulțumit de mine. Și, în general, toată ziua am fost foarte mulțumit.

Chiar acolo la poartă – cum era ea uimită, măcar și de faptul că am chemat-o – față de Lukeria i-am spus că am să fiu fericit și onorat, dacă... În al doilea rând, ca să nu se mire de maniera mea că-i vorbeam la poartă, i-am zis, vezi Doamne, „sunt un om deschis și am studiat cum stau lucrurile”...Nu trăgeam minciuni, că-s deschis. Dar n-are nici o importanță acum. Îi vorbeam nu numai decent, ca să se vadă omul bine educat, dar și original și ăsta e lucrul cel mai important. Și ce, e un păcat să recunoști asta? Vreau să mă judec și mă și judec. Trebuie să vorbesc pro și contra și asta și fac. Îmi făcea plăcere și mai târziu să-mi amintesc asta deși e o prostie, i-am zis direct atunci, fără nici un fel de jenă, că în primul rând, nu sunt prea talentat, nu sunt prea deștept și, poate, nici prea bun, că sunt un egoist destul de ieftin (expresia asta o țin minte, am compus-o pe drum și am rămas mulțumit) și că s-ar putea foarte bine să mai am trăsături neplăcute și în alte privințe. Toate le-am spus cu un fel de mândrie, se știe cum se spune asta. Am avut, sigur, atâta bun simț, că după ce mi-am dezvăluit, nobil, cusururile, să nu mă apuc să-mi proclam calitățile: „în schimb am asta și asta și aia și ailaltă”...O vedeam că-i era încă îngrozitor de frică, dar n-am slăbit-o nici un pic, mai mult cum am văzut-o că se teme, am zis-o și mai tare, i-am spus direct că sătulă o să fie, dar că rochii scumpe, teatre, baluri, asta nu, poate mai târziu, după ce-mi realizez scopul. Tonul ăsta sever m-a pasionat. I-am mai zis și pe cât se (poate mai printre altele, că dacă mă și ocup de ce mă ocup, adică dacă am casa asta, e numai pentru că urmăresc un singur scop, că există o anumită împrejurare... Dar am avut dreptul să-i vorbesc așa: am avut într-adevăr scopul meu și a existat într-adevăr împrejurarea. Stați, domnilor, sunt primul care am urât casa asta toată viața mea, dar, deși e caraghios să-ți vorbești singur cu niște fraze misterioase, „mă răzbunam într-adevăr pe societate”, într-adevăr, într-adevăr, într-adevăr! Așa că ironia de dimineață cu privire la faptul că eu „mă răzbun” era nedreaptă. Adică, vedeți dumneavoastră, dacă i-aș fi zis direct: „Da, mă răzbun pe societate” și ar fi izbucnit în râs cum a făcut-o dimineața, ar fi ieșit într-adevăr caraghios. Dar, mai pe departe, cu niște vorbe misterioase, s-a dovedit că imaginația poate fi cumpărată. Și în plus pe atunci nu-mi era frică de nimic: știam că de negustorul gras îi era în orice caz mai silă decât de mine și că eu, așa cum stăteam lângă poartă, apăream ca un eliberator. Că asta înțelegeam eu. O, ce bine înțelege omul ticăloșia. Dar era chiar o ticăloșie? Cum poți să judeci omul într-o situație din asta? Că o iubeam chiar de pe atunci, nu?

Stați puțin: bineînțeles că nu i-am scăpat nici un cuvânt „despre binefacere: „mie mi se face un bine, nu dumatăle”...Am și zis-o, n-am putut să mă abțin și poate că a ieșit stupid, am văzut o cută fugară pe fața ei. Dar în ansamblu am câștigat hotărât. Stați puțin, dacă e să amintesc toată murdăria asta, atunci să pomenesc și de ultima porcărie – stăteam acolo și-mi umbla prin minte: ești înalt, zvelt, bine educat și, în fine. Dacă e s-o spunem fără fanfaronadă – ești un bărbat bine. Uite asta-mi juca în cap. Bineînțeles că ea mi-a spus da, chiar acolo, lângă poartă. Dar... Dar trebuie să adaug ceva: tot acolo, la poartă, ea s-a gândit mult înainte de a-mi spune da. S-a gândit așa de mult, așa de mult, că era s-o întreb: „ei bine?” – și chiar nu m-am abținut și am întrebat-o cu mult șic: „Ei bine, domnișoară?”

— Stați, puțin, mă gândesc.

Și avea o fețișoară atât de serioasă, că puteam să-mi fi dat seama de atunci! Iar eu mă simțeam jignit: „că stă să aleagă între mine și negustorul ăla?” O, cum nu înțelegeam pe atunci!

— N-am înțeles nimic, nimic atunci! Până astăzi n-am înțeles! Țin minte, când plecam, Lukeria a venit în fugă după mine, m-a oprit în drum și mi-a spus dintr-o suflare: „O să te răsplătească Dumnezeu, domnule, că o iei pe domnișoara noastră dragă, numai să nu-i zici asta, e mândră”.

Foarte bine că e mândră! Mie poate că-mi plac femeile mândre. Femeile mândre sunt bune mai ales atunci... Atunci când nu te mai îndoiești de puterea ta asupra lor, da? O, om josnic și stupid. Dar știți, atunci când stătea lângă poartă și se gândea ca să-mi zică da, iar eu mă tot miram, știți că i-ar fi putut să-i treacă prin cap și un gând din asta: „Dacă și aici și acolo e vorba de o nenorocire, nu e mai bine s-o aleg pe cea mai rea, adică pe negustorul gras, să mă omoare mai repede în bătaie când o fi beat!” Hm? Cum credeți, putea să se gândească la asta?

Nici acum nu pricep, nici acum nu pricep nimic! Chiar acum am spus că putea să aibă gândul ăsta, adică din două nenorociri s-o aleagă pe cea mai rea, adică să-l aleagă pe negustor? Și cine a fost atunci mai rău pentru ea – eu sau negustorul? Negustorul sau cămătarul care-l citase pe Goethe? Asta e o întrebare! Ce întrebare? Nici asta nu ești în stare să înțelegi: răspunsul zace pe masă, iar tu mai vorbești de întrebare! Și mă doare-n cot de mine! Nu de mine e vorba... Dar apropo, ce e important pentru! Mine acum – că e vorba sau că nu e vorba de mine? Asta nu pot s-o rezolv de loc. Mai bine m-aș culca. Mă doare capul...

III.

Cel mai nobil dintre oameni, dar nici eu nu cred în asta.

N-am putut să adorm. Ce să adorm, îmi bate nu știu ce puls în cap. Aș vrea să înțeleg totul, toată murdăria asta. O, murdărie! O, din ce murdărie am scos-o atunci! Că ar fi trebuit să înțeleagă asta, să-mi aprecieze gestul! Îmi plăceau pe atunci tot felul de idei, că, de pildă, am patruș-unu de ani, iar ea n-are decât șaispe. Asta avea mult farmec pentru mine, sentimentul

inegalității e teribil de savuros, teribil de savuros. Am vrut, de pildă, să fac o nuntă a l'anglaise, adică numai și numai în doi, cel mult cu doi martori, dintre care unul să fie Lukeria și pe urmă să ne suim imediat în tren și să mergem, să zicem, la Moscova (unde chiar s-a întâmplat să am o treabă); la hotel, pentru vreo două săptămâni. Ea n-a fost de acord, nu mi-a dat voie și a trebuit să le fac vizite mătușilor cu tot respectul, ca la neamurile de la care o iau de nevastă. I-am cedat și mătușile și-au primit toate cele de cuviință. Le-am dat javrelor și câte o sută de ruble și le-am promis, fără să-i spun nimic, bineînțeles, că n-am s-o jignesc cu situația ei precară. Mătușile s-au făcut imediat blânde ca niște mieluse. A fost o discuție și cu zestrea: ea n-avea nimic, aproape chiar nimic, dar nici nu voia nimic. Am reușit totuși să-i demonstrez că nimic de tot nu se poate și i-am făcut eu zestrea, altul cine era s-o facă? Diversele mele idei, însă, am apucat să i le transmit de pe atunci, ca să le știe, cel puțin. Poate că m-am și grăbit. Principalul e că de la bun început, oricât s-a ținut ea de tare, mă întâmpinase cu dragoste, mă primise, când o vizitam seara, cu entuziasm, îmi povestise cu gânguritul ei (fermecătorul gângurit al inocenței) toată copilăria ei, despre casa părintească, despre tatăl și mama ei. Dar i-am tăiat toată încântarea asta. Asta era ideea mea. Entuziasmul îl întâmpinam cu tăcere, o tăcere binevoitoare, sigur... Și totuși și-a dat seama în curând că e o diferență între noi și că eu sunt o enigmă. Și mai ales că am și vrut să par o enigmă! Și poate tocmai pentru a crea enigma am și făcut toată prostia asta! În primul rând, a fost vorba de severitate, cu severitatea asta am și adus-o în casă. Într-un cuvânt, pe atunci, cu toate că eram mulțumit, am creat un sistem întreg. O, fără nici un efort, s-a făcut de la sine. Altfel nici nu se putea și am fost obligat să creez sistemul ăsta din pricina unei împrejurări teribile.

— Dar ce tot mă calominez eu! A fost un sistem autentic. Ei, bine, auziți, dacă tot e să judeci omul, atunci s-o faci în cunoștință de cauză. Ascultați. Nu știu cum să încep, că e foarte dificil. Vedeți dumneavoastră, „tineretul”, de pildă, disprețuiește banii – atunci am tras pe bani, am apăsător pe bani. Am tras așa de tare, că a început să fie tot mai tăcută și mai tăcută. Făcea ochii mari, mă privea, mă asculta și nu spunea, nimic. Vedeți dumneavoastră, tineretul e generos, vreau să spun tineretul bun e generos și entuziast, dar nu e prea tolerant, cum e ceva, dă-i cu disprețul. Iar eu am vrut să fie multă larghețe, am vrut să-i inoculez largheța asta drept în inimă, s-o inoculez în așa fel, încât să-i influențez ochii inimii, nu-i așa? Să iau un exemplu mizerabil: cum aș fi putut să-i explic, de pildă, unei ființe ca ea, casa mea de credit? Sigur că n-am început să vorbesc direct despre asta, pentru că ar fi ieșit că-mi cer iertare pentru casa de credit, am luat-o, ca să zic așa, pe mândrie, am vorbit tăcând. Sunt un maestru în a vorbi tăcând și am trăit adevărate tragedii în tăcere. O, am fost atât de nefericit... Am fost aruncat de toată lumea, aruncat și uitat și nimeni, nimeni nu știe asta! Și deodată fata asta de șaispe ani a aflat fel de fel de detalii despre mine, de la niște ticăloși și și-a spus că știe totul și când colo lucrul cu adevărat esențial a rămas aici, în pieptul acestui om! Tăceam într-una și mai ales, dar mai ales tăceam cu ea, chiar până-n ziua de ieri – de ce tăcusem? Că sunt mândru. Am vrut să afle singură, fără mine și după istorisirile ticăloșilor, să-și dea seama singură ce-i cu omul acesta și să-l înțeleagă! Primind-o în casa mea, am vrut să mă bucur de o stimă deplină. Am vrut ca ea să stea în fața mea și să se roage pentru suferințele mele, meritam s-o facă. O, fusesem întotdeauna un om mândru, am vrut întotdeauna ori totul ori nimic. Ei, tocmai de aia că nu umblam cu jumătăți de măsură în fericire și că voiam totul, tocmai de aia am fost obligat să procedez așa: „dă-ți singură seama și prețuiește-mă!” Că, trebuie să fiți de acord și

dumneavoastră, dacă m-aș fi apucat să-i explic și să-i sugerez, s-o dau cotită și să-i cerșesc stima, era același lucru ca și cum i-aș fi cerut de pomană... Dar... Dar ce-mi veni să vorbesc despre asta!

E stupid, e stupid, e stupid și încă o dată e stupid! I-am explicat atunci direct și fără milă (insist pe chestia asta, că a fost fără milă), în două vorbe, că generozitatea tineretului e un lucru minunat, dar că nu face o para chioară. De ce nu face? Pentru că se obține ieftin, fără să treci prin viață, că nu-s, ca să zic așa, decât „impresiile prime ale vieții”, dar ia să vă văd eu la greu! Generozitatea ieftină e ușor s-o ai și chiar să-ți dai și viața și asta e ieftin, pentru că e vorba că-ți fierbe sângele și-s forțe multe și dorești cu atâta patimă frumosul! Ei, nu, luați o faptă generoasă, grea, liniștită, neuzită, fără sclipici, cu calomnie, unde-s multe jertfe și nu-i nici un pic de glorie, unde dumneata, un om strălucitor, ai să fii arătat tuturor ca un ticălos, în timp ce dumneata ești cel mai cinstit om de pe pământ, încercați voi să faceți o faptă din asta, ei, bine, o să dați înapoi! Iar eu, eu toată viața mea n-am făcut decât să port o faptă ca asta. Mai la început s-a pornit pe discuție, pe urmă însă începu să tacă și chiar de tot, făcea numai niște ochi îngrozitor de mari, știți, mari de tot și atenți. Și... În afară de asta am văzut deodată un zâmbet, neîncrezător, tăcut, rău. Cu zâmbetul ăsta am și adus-o în casa mea. E adevărat că nici nu mai avea unde să meargă...

(va urma)

(*) traducere de Leonida Teodorescu apărută sub titlul “Smerita” în Opere vol. 11, ed. Univers, 1974. Având în vedere conținutul am preferat totuși pentru titlu varianta adoptată de Adriana Nicoară, Marina Vraciu, Leonte Ivanov și Emil Iordache, în versiunea integrală a Jurnalului apărută la ed. Polirom ([1998] 2006), operând în text cele câteva modificări necesare pentru concordanță.

